

Roma Mimarlığı: Ders 4 Transkript

22 Ocak, 2009 [geri](#)

1. Bölüm. Pompeii Şehri ve Tarihi - Giriş [00:00:00]

Profesör Diana E. E. Kleiner: Geçen ders, hem coğrafi hem kronolojik olarak birbiri ile bağlantı birkaç yapıdan söz etmiştik. Bunlar aynı zamanda aynı malzemeye; *opus incertum* kaplı betonla inşa edilmişlerdi. Bunlardan üçünü hatırlayalım; Terracina'daki Jupiter Anxur Kutsal Alanı; ortada Tivoli'deki Hercules Victor Kutsal Alanı ve sağda Palestrina'daki Fortuna Primigenia Kutsal Alanı. Bugün tamamen farklı bir yöntem izleyip tüm yönleriyle tek bir şehre odaklanacağız, şehrin kamu ve özel mimarisini, sivil, ticari ve dini yapılarını inceleyeceğiz. Böyle bir şeyi yapmak her zaman olanaklı değildir, zira şehirlerin çok azı böyle bir çalışmaya izin verecek kadar iyi korunmuş durumdadır ya da yeterince iyi kazılmıştır. Ama burası sıradan bir şehir değil, çok özel bir şehirdir. Bugün üzerinde yoğunlaşacağımız şehir Pompeii'dir.

Pompeii, İtalya'nın Campania Bölgesinde, Napoli yakınında, Akdenize yakın bir konumdadır. Burası M.Ö. 1. yüzyıl sonundan M.S. 1. yüzyıl ortalarına kadar yerleşim gören küçük tatil kasabasıdır. Konumunu bu haritada görebilirsiniz. İşte tam burada. Gördüğünüz gibi, Campania Güney İtalya'da Akdeniz kıyısı boyunca uzanan bir bölgedir. Pompeii ve kardeş şehri Herculaneum burada, bölgede iyi tanınan başka şehirler de var; örneğin Boscoreale, Oplontis ve Napoli; eski adı Neapolis. Campania Bölgesinde yoğun bir yerleşim olduğunu görüyorsunuz. Pompeii'in küçük bir tatil kasabası olduğunu hatırlayalım. Elbette, şehrin kendi sakinleri de vardı. Bu insanlar, şehrin denize yakın olmasına bağlı olarak ticaretten para kazanıyorlardı. Ama şehir, Roma'nın ileri gelenleri için de son derece ayrıcalıklı bir yerdi. Bu zengin ünlüler sadece buraya gelmekle kalmıyor, Pompeii'de, şehrin yakınlarında villalar inşa ettiriyorlardı. Bugün Amalfi Sahili olarak bilinen bölgede Oplontis, Boscotrecase gibi yerlerde, Capri Adası'nda imparatorluk vilları vardır. Yani başkentli elitlerin bildiği, geldiği bir yerdi Pompeii.

Konuya başlarken, bizim için önemli olan bir noktaya değinmek istiyorum. Pompeii her ne kadar bir Roma şehri olarak bilinse de, geçmişi ondan çok daha eskiye uzanır. Anahatlarıyla Pompeii tarihine bir bakalım. Bu, resmi bir bütün olarak görebilmemize ve şehrin mimarisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Dediğim gibi, Pompeii'in tarihi Roma tarihinden çok daha eskidir. Geçmişi, Roma kadar eskidir. Pompeii'in de tarihi Romulus'un

Roma'yı kurmuş olduğu M.Ö 8. yüzyıla, yani Demir Çağına kadar gider. Pompeii ilk önce bir İtalik kavim olan Oskanlar tarafından sahiplenilmiştir, ama kısa bir süre sonra çok daha güçlü bir kavim olan Samnitler bölgeyi ele geçirir. Samnitler, aslında Pompeii için ve bugün göreceğimiz mimarlık açısından çok önemlidir. Pompeii'de Samnit Dönemi M.Ö 4. yüzyıldan 3., hatta 2. yüzyıla, 80 yılına kadar gider. M.Ö. 89'da Roma Pompeii'yi ele geçirir. Roma'nın İtalya'nın bazı bölgelerinde giriştiğı kolonileştirme hareketinden söz etmiştik. Romalılar sadece kendi yakınlarında değil, güneyde de koloniler kurmuşlardır. Pompeii de 89 yılında yapılan önemli bir askeri seferle ele geçirilmiş, 80 yılında da Sulla tarafından Roma kolonisi haline getirilmiştir. Bunun ardından orada evleri, kamu binaları ile bir yaşam kurmuş olan Samnitler bölgeden sürülmüş, mallarına el konmuş ve bu mallar Romalı eski askerlere verilmiştir. Bunun bir Roma yöntemi olduğunu söylemiştik. Roma kendisine sadık emekli askerlerine toprak vererek, genellikle de fethettiğı yeni yerlerde toprak vererek borcunu ödüyordu. Bu yöntem burada da uygulanmıştır. Samnitlerin mallarına el konmuş ve bunlar evlerini, yeni düzenlerini kurmaları için eski askerlere verilmiştir. Yeni yerleşenler eski kamu binalılarını da Romalılaştırmaya başlamışlardır. Sonraki bir buçuk asır boyunca Pompeii'in, bugün göreceğimiz ünlü yapıları inşa edilmiştir; ama bu yapılardan bazılarının geçmişinin Samnitler zamanına uzandığını da unutmamalıyız. Bugün bu konuya da değineceğiz. Bu dönemde Pompeii'de çok gelişmiş bir uygarlık vardı. Pompeii'li Yunan şehirleriyle, özellikle Neapolis'le ki, Napoli'nin eski adıdır, ticaret yapıyorlardı.

Pompeii tarihindeki bir sonraki dönüm noktası, şehri; Pompeii şehrini temellerine kadar sarsan depremin yaşandığı M.S. 62 yılıdır. Bu gerçekten çok büyük bir depremdi. Size depremin büyüklüğü konusunda bir fikir vermesi için bir friz göstereceğim. Bu bir evin içindeki, ev sahibinin ve ailesinin tapındığı tanrılara adanmış kült mekanını çevreleyen ve aynı zamanda dekoratif bir friz. Yani kült mekanını çevreleyen bir frizdir. Ev sahibinin adı Lucius Caecilius Iucundus. Bu ismi ezberlemek zorunda değilsiniz. Çok şanslıyız ki, ev sahibinin korunagelen bir portresi var, bu portre sayesinde ev sahibinin, yüzünün sol alt kısmında büyük bir şişliğe kadar fiziksel özellikleri hakkında fikir edinebiliyoruz. Bu şekilde hatırlanmak istemiş, bizler de bugün bu sınıfta oturup en doğal haliyle ona bakıyoruz. Iucundus bu felaketle çok sarsılmış ve olasılıkla kendi yaşamı da bundan çok etkilenmiş olmalı ki, 62 yılındaki depremi betimleyen bu kabartmayı yaptırmıştır. Burada tam da ne yaşanmış olduğunu görebiliyoruz; biraz sonra sözünü edeceğimiz Pompeii Capitolium'u, Jupiter Tapınağı resmen yıkılıyor. Gördüğünüz gibi, tapınağın önünde, şehrin ileri gelenlerinin onuruna dikilmiş atlı heykelleri taşıyan iki

yüksek kaide var. Bunlar da devrilmek üzereler. Buraya bakarsanız, şehir duvarlarını görürsünüz. Kesme taş işçiliği *opus quadratum*'la, enlemesine ve boylamasına yerleştirilen bloklarıyla Pompeii şehir surları. Ama görüyorsunuz, sur kapısı çok iyi durumda değil, o da sallanıyor, yıkılmak üzere. Yani bu betimleme o gün yaşananların net bir görüntüsünü ve insanlar üzerindeki etkisini gözler önüne seriyor.

Bu insanlar belli ki, yaşadıkları yeri seviyorlardı ve bu depreme, diğer birçok başka doğal felakete rağmen burada yaşamaya devam etmişler ve şehirlerini yeniden inşa etmeye, onarmaya başlamışlardır. Bunu izleyen 17 yıl içinde Pompeiililer şehirlerini tekrar ayağa kaldırmak, eski haline getirmek için var güçleri ile inşaat işine girişmişlerdir. Ama buradaki son noktayı, hikayenin nasıl sonlandığını biliyorsunuz. Tüm bu 17 yıllık zorlu çalışmanın boşuna bir çaba olduğunu, 79 yılının o uğursuz 24 Ağustos gününde, uzun süredir uyumakta olan Vezüv Yanardağı'nın – burada, Jupiter Tapınağı'nın kalıntıları arkasında yükselen Vezüv'ün patladığını, kül ve lavlarının Pompeii'yi ve tüm kardeş şehirleri yuttuğunu biliyoruz.

Sonsuza kadar mı yuttu? Eh, neredeyse sonsuza kadar! Bildiğiniz gibi, şehir 18. yüzyılda keşfedildi. Keşfin ardından bir hazine avcılığı dönemi yaşandı. Çoğu Avrupalı birçok zengin Pompeii'yi kendine yol yaptı ve etrafa saçılmış eşyaları, kendi kişisel koleksiyonlarını oluşturmak üzere yağmaladı. Mücevherleri, değerli madeni eşyaları aldılar. Hatta, insanın dili varmıyor; ama duvarlardaki portreleri, resimleri dünyanın başka yerindeki saraylarının, villalarının duvarlarını süslemek için söküp götürdüler. Bu yağma bir süre devam etti; ama neyse ki pek de uzun sürmedi. Arkeologlar üstün geldi ve bir süre sonra Pompeii'de kazılar başladı. Burada size bilimsel kazıları, arkeologlar tarafından açığa çıkarılan bazı evleri belgeleyen iki fotoğraf gösteriyorum. Bugün, yapılan ve bazı kesimlerde hala devam etmekte olan Pompeii kazılarıyla şehrin, bildiğimiz kadarıyla büyük bir bölümü açığa çıkarılmıştır.

2. Bölüm. Pompeii'deki Erken Yerleşim ve Forum [00:11:08]

Pompeii'de yaşanan bu felaket, elbette orada yaşayanlar için gerçek anlamda bir trajediye neden oldu. Dönemin imparatoru için de bir trajedydi. O tarihte Roma imparatoru, onuruna Roma'daki ünlü Titus Tak'ı inşa edilen Titus'du, T-i-t-u-s. İlerideki derslerimizde ondan ve döneminin mimarisinden söz edeceğiz. Pompeii fekaleti onun için de trajik bir olaydı, kendisi aynı zamanlarda Roma'da yaşanan yangın ve veba salgınıyla da uğraşmak

zorunda kalmıştı. Titus tahta sadece üç yıl kalabildi, oldukça genç bir yaşta hastalanarak öldü. Sanırım, Napoli Körfezi'nde yaşanan felaketin stresi erken ölümünün nedenlerinden biridir. Yani sonuç olarak; bu olay Pompeii halkı, imparator ve Roma için büyük bir acıya neden oldu. Ama diğer yandan bu felaket arkeologlar için, bir anlamda bizim için büyük bir şans oldu. Çünkü Pompeii'n başına gelen Roma'nın başına gelenlerden çok farklıydı. Pompeii'de yaşam bir anda bitti, her şey bir anda sonlandı. Bin yıldan fazla iskan edilmiş olan Roma'da ise binalar bu süre zarfında sürekli onarılmış, elden geçirilmiş, yenilenmiştir.

Pompeii'de böyle bir süreç asla yaşanmamıştır; çünkü Pompeii 79 yılının Agustus'unda yok olmuş ve her şey o andaki haliyle korunagelmiştir. 18. yüzyıl kazılarında açığa çıkarılan, şehrin 79 yılının Agustus ayındaki felaket anındaki halidir. Bu gerçekten çok önemli bir noktadır; bize hem sabit bir tarih hem de inanılmaz bir malzeme laboratuvarı sunar. Hazine avcılarının yağmaladıkları dışında Pompeii'de olayın yaşandığı andan bu yana hiçbir şey değişmemiştir ve şehri bozulmamış hali ile inceleme fırsatımız olmuştur. Yine en başta hatırlatmamız gereken bir diğer nokta da 18., 19. yüzyıllarda, hatta bugün devam eden kazılarda ortaya çıkarılan sadece 79 yılının Agustus ayındaki Pompeii değildir. Bugün orada bulunan yapılar, sadece 62 yılındaki depremle 79 yılındaki yanardağ felaketi arasındaki zaman diliminde yenilenen yapılar değil, onlarla birlikte ayakta kalan, aralarında Samnit yapıları da bulunan çok daha erken yapılardır. Yani bugün geriye baktığımız zaman orada, bir anlamda Samnit döneminden Titus dönemine kadar var olan Pompeii şehrinin ve mimarisinin izlerini görüyoruz.

Konuya, burada gördüğünüz Pompeii şehir planı ile başlamak istiyorum. Bu plan şehrin 79 yılındaki halinin planıdır. Buradaki tüm yapılara bakacağız. Şehrin planının düzgün olmayan bir dikdörtgen olduğunu görüyoruz. Şehrin bir koruma duvarıyla çevrili olduğunu da gayet net bir şekilde görebiliyoruz; yani şu ana kadar sözünü ettiğimiz diğer şehirler gibi, bu da surlarla çevrenmişti. Planda bazı önemli yapıları çok net bir şekilde görebiliyoruz; bugün sözünü edeceğimiz anfiteatro, tiyatro ve buradaki konser salonu. Şehrin yollarını da görebiliyorsunuz; kuzey-güney yönünde uzanan *cardo* ve doğu-batı yönündeki *decumanus* ve gayet düzenli bloklar halinde yerleştirilen evler ve dükkanlar. Ama Samnit şehrinin 79'daki Pompeii'den çok daha küçük bir yerleşim olduğunu unutmamalısınız. Samnit şehrini gözümüzde canlandırabilmek için planın sol alt kısmına, asıl Samnit yerleşiminin bulunduğu kesime bakmamız gerekir. Burası kabaca kare biçimli, oldukça düzgün bir plana sahip. Romalılar bu Samnit yerleşiminde kendi arazi yöntemlerini kullanmış, şehrin kendilerine

en merkezi görünen yerine, tam ortaya kuzey-güney yönünde uzanan *cardo*'yu ve doğu-batı yönündeki *decumanus*'u yerleştirmişlerdir. Ardından tam *cardo* ve *decumanus*'un keşistiği yere, hep yaptıkları gibi, büyük toplantı ve pazaryerini yani forumu yerleştirmişlerdir. Samnit Dönemi'nde yapımına başlanan forumun yeri tam bu iki yolun orijinal kesişme noktasıdır. Zamanla şehir büyüdükçe her iki yol da uzatılmıştır. Sonuçta forum, aslında orijinal şehir planının tam merkezinde iken, şehir büyüdükçe merkezin uzağında kalmıştır.

Forumla başlayalım; çünkü forumun inşası Samnitler döneminde başlamıştır. Pompeii Forum'u M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenir, çünkü şehrin kronolojisi, Pompeii tarihi bize bu inşaatın Samnit döneminde başladığını gösterir. Burada forumun, genişletilmiş, yeni yapılar eklenmiş haliyle çok iyi bir planını görüyorsunuz. Bu plan, size verdiğim okuma kaynaklarından Ward-Perkins'den, ayrıntılı olarak incelenmeyi hak eden bir plan. Şimdi plana birlikte bakalım. Burada forumun, ana toplantı ve pazaryeri olan merkez kısmını görüyoruz; uzun dikdörtgen bir alan, kısa kenarlardan birine bitişik olarak inşa edilmiş Capitolium, Jupiter Tapınağı. Bu noktada aklınıza hemen, geçen ders sözünü ettiğimiz kutsal alanlardaki tasarım gelmeli. Örneğin, Tivoli'deki Hercules Victor Kutsal Alanı'nda da tapınak arka duvara bitişik olarak yerleştirilmişti. Oradaki uzun duvarlardan biriydi ve tapınak önündeki açık alana egemen bir konuma sahipti. Aynı uygulamayı burada da görüyoruz. Dikdörtgen bir alan ve önündeki bu alana hakim konumda, geriye çekilmiş bir tapınak—burada tapınak kısa duvara yaslanıyor.

Forum alanı, burada gördüğünüz gibi, sütun dizisiyle çevrelenmiş ve üstü açık. Forum çevresine forumda olması gereken diğer önemli yapılar yerleştirilmiş; *Curia* veya Senato Binası, burada mahkeme binası olan bazilika, bir başka tapınak, Apollon Tapınağı ve sağ bölümde, daha sonra eklenen bir dizi başka yapı. Eumachia adındaki bir kadına ait çok güzel bir yapı – bu sömestr bu yapıdan söz etmeyeceğiz ama o dönemde kadınların da güç sahibi olabileceklerini gösteren bir yapı. Bu çok kolay değildi, kadınlar oy kullanamaz, kamu görevi yapamazlardı, ama bazen Pompeii'deki bu kadın gibi güç sahibi olabilirdi. Bu, bu kadının ticari işlerini yürüttüğü kuruluşa ait çok büyük bir yapıydı. Bir *lararium* yani kült yeri, burada da bir çarşı mekanı olan *macellum*. Bunların bir kısmı sonra daha geç dönemde eklenen yapılardır. Samnit yerleşimini anlamamız bakımından bizim için önemli olan yapılar, her ikisi de M.Ö. 2. yüzyıla ait olan Capitolium ve bazilikadır.

Buradaki görüntüde --- ah, pardon! soldaki Google Earth görüntüsünden söz edecektim. Bu Google Earth görüntüsünü yapıları aynen plandaki haliyle görebileceğiniz bir açıdan aldım. Biraz önce bahsettiğimiz tüm yapıları burada da görüyorsunuz; dikdörtgen alan, etrafındaki sütunlar, geriye yaslanmış olan Jupiter Tapınağı, bazilika, Apollon Tapınağı, Eumachia'nın binası, Senato Binası ve diğerleri. Yine tüm bu yapıları plandakilerle kıyaslayınca Google Earth'ün kıymetini anlıyoruz.

Bu sütunlu kısımdan bir görüntü. Pompeii Forum'undaki iki katlı sütun dizisi, burada da Dor, İon ve Korinth gibi Yunan düzenlerinin kullanıldığı Roma Marcellus Tiyatrosu'ndan bildiğimiz uygulamayı görüyoruz; burada alt sırada Dor, üst sırada İon düzenini yeğlemişler. Bu sütun dizisi Samnitler Dönemi'ne ait değil. Bunun daha geç bir evrede eklendiğini düşünüyoruz. Beyaz kireçtaşıdan yapılmış ve dediğim gibi, daha sonra forumun yenilediği bir dönemde eklenmiş olmalı. Sütunların yanında bir dizi kaide görüyorsunuz; burada büyük bir kaide, burada ise daha küçük bir tane. Bugün forumda hala bunlardan epeyce var. Tabii bunlar heykel kaideleriydi. Üzerlerinde kime ait olduklarının belirtildiği yazıtlar da vardı mutlaka. Kimileri Roma imparator ailesinden kişilerdi – Augustus Dönemi'nde, Augustus'un veya karısı Livia'nın heykeli olabilir – ama kimileri de Pompeii şehrinin üst düzey devlet memurlarına, ileri gelen hamilerine ait heykellerdi. Eumachia'nın, kendi binası içindeki portresinin imparatoriçe Livia'nın portresinin yanında durduğunu biliyoruz. Yani bugün forum epeyce boş görünüyor ama antik dönemde burasının birbirinden güzel atlı heykelleriyle, insan boyunda heykellerle ve en azından kendi şehirlerindeki ünleri konusunda birbiriyle yarışan kişilerin portreleri ile dolu olduğunu hayal edebilirsiniz.

3. Bölüm. Capitolium ve Pompeii Bazilikası [00:21:37]

Bu, Pompeii Forum'undaki Jupiter Tapınağı ya da Capitolium. Çok önemli bir yapı. İnşası oldukça erken bir tarihte, M.Ö. 150 yılında başlamış. Ama Capitolinus Üçlüsü'ne, yani Jupiter, Juno ve Minerva'ya adanmış olan üç bölmeli cellanın 80 yılında, Romalıların şehri kolonileştirmesinden sonra eklenmiş olduğu duymak sizi şaşırtmayacaktır. Yani tapınağın yapım tarihi M.Ö. 150, Capitolinus Üçlüsü'nün heykellerini barındıran üç bölmeli cellanın eklenme tarihi ise, M.Ö. 80'dir. Önce plana bir göz atalım – burada alt köşede görüyorsunuz-- Tapınağın planının, şu ana kadar gördüğümüz Etrüsk Yunan tapınaklarının bileşimi olan tapınakların planıyla, örneğin Portunus Tapınağı'nın planı ile örtüştüğünü görüyorsunuz; cephe vurgusu, tek merdiven, derin portiko, portikoda bağımsız sütunlar, düz arka duvar hepsi

Etrüsk tapınak tasarımının özellikleriydi, düz yan duvarları da görüyorsunuz. Tüm bu özellikleri bu planda görüyoruz. Tapınak taştan; tüfden yapılmış, Roma tüfü değil, Campania'ya ait bir tüfden. Tüf hem sütunlar hem başlıklar için kullanılmış. Yani taş bir yapı ve Roma'da gördüklerimiz gibi, Etrüsk planı ile bazı Yunan üst yapı özelliklerinin bir karışımıdır. Bu fotoğrafta yine erken tapınakların bir özelliği olan yüksek podyumu da görüyorsunuz. Tapınağı ve taş sütun kalıntılarını görüyorsunuz. Capitolium istediğimiz kadar iyi korunmamış ama, antik Roma Çağı'nda neye benzediğine dair gayet yeterli bir fikir sahibi olmamıza olanak tanıyacak kadar korunmuş.

Pompeii Forum kompleksine eklenen bir diğer erken yapının bazilika olduğunu söylemiştim ve şimdi ondan biraz söz edelim. Pompeii Bazilikası M.Ö. 120 yıllarına tarihlenir. Altta solda planını görüyorsunuz. Forum içinde, yüzünüz Jupiter Tapınağı'na dönük durduğunuzda sol alt kısmında uzanan ve alanın dışına taşan bir yapı olduğunu hatırlayacaksınız. Gördüğünüz gibi, bazilikanın planı oldukça ilginç, forumun kendi planına çok benzeyen bir plana sahip. Forum kadar büyük ve uzun değil ama bu da dikdörtgen planlıdır. Forumdan içeriye buradan giriliyor. İçerde, aynen forumda gördüğümüz gibi, sütun dizisi var. Bu yapı da forum gibi bir eksen üzerinde düzenlenmiştir; yani burada da bir odak noktası söz konusu; alanın sonundaki bir mekan odak noktası ve eksenin çıkış noktası. Yani buradaki odak noktasının da forumdaki gibi, mekanın sonunda olduğunu görüyoruz. Ama bu bir tapınak değil, bir tribuna, yani yargıçların buraya gelen davalara baktıkları yer. Bazilika ile forum arasındaki en önemli fark, bazilikanın üstünün çatılı olmasıdır. Google Earth görüntüsünden hatırlayacağınız gibi, çatı yıkılmış, bugün üstü açık. Ama antik dönemde kapalıydı. Forum ise her zaman üstü açık bir alandır.

Bazilikanın bugünkü görüntüsü, yapı ile ilgili bilgi verecek niteliktedir. Tribunaya doğru bakıyoruz. Gördüğünüz gibi, tribuna çok iyi korunmuş. Antik dönemde neye benzediği konusunda çok iyi fikir veriyor. Yüksek bir podyum üzerine oturtulmuş. Bu yüksek podyum üzerinde, Korinth sütunları arasında oturmuş, davalara bakan yargıçları hayal edebilirsiniz. Emin değiliz; ama ikinci kat sütunları da – ki, bunlar daha kısa, daha küçük boyutlu sütunlardı – Korinth başlığı taşıyordu. En azından birini yerinde görüyoruz. Sağdaki restore edilmiş, buradaki de Korinth başlığı. Yani hem birinci hem ikinci katta Korinth düzeni kullanıldığına inanıyoruz. Romalıların, daha önce sözünü ettiğimiz Korinth düzenine olan tutkusu kendini göstermeye başlamış. Burada da yapının içinde kullanılan ve alanı, iki yanda birer tane olmak üzere iki nefe ayıran sütunlardan bazılarının alt kısımlarını görüyoruz. Tuğladan yapılmış gibi görünüyor ama aslında tuğla gibi görünen kiremitten yapılmışlar; tuğla

pek bu kadar erken dönemde yok, ama Pompeii'de tuğlaya benzeyen bir tür kiremit kullanılmış. Burada sütunların alt yapısında kiremit kullanılmış, ama üzerleri beyaz mermer görüntüsü elde etmek amacıyla *stucco* ile kaplanmış olmalı. Bu da Romalıların – ya da bu aşamada Samnitlerin ve daha sonra yapıyı yenileyen Romalılarının- yapıya olabildiğince Yunan görüntüsü vermeye çabaladıklarının bir göstergesidir.

Öğrenci: Sütunlar niye kesilmiş?

Profesör Diana E. E. Kleiner: Sütunlar niye kesilmiş? Yani niye hepsi neredeyse aynı yerden kesik diye soruyorsunuz değil mi? Sütunlar çoğu zaman parçalar (çev. kaskalar) halinde yapıldı ve böyle bir durum bazen olabilir Aslında ilginç konuya değindiniz, çünkü bu arkeologların yakın zamanlarda tartışmaya başladığı ve bazı yakın tarihli yayınlarda dile getirilen konulardan biridir: Şöyle ki ,Pompeii'in 79 yılındaki haliyle korunduğunu söylemiştim, ama baktığımızda oldukça harap bir durumda olduğunu görüyoruz. Bunun iki nedeni olabilir; Biri, depremde yaşanan yıkım o kadar büyüktü ki, onarım işinde 17 yılda fazla bir yol kat edemediler ve umdukları gibi inşaatları tamamlayamadılar. Bir diğeri ise, yanardağ patlamasının neden olduğu yıkım olabilir. Kül ve lav akıntıları şehri kaplamış ve korumuştur ama aynı zamanda ilk başta yıkıma da sebep olmuş; bazı yapılar yıkılmış, sürüklenip yok olmuş olabilir. Ama hepsinin tam aynı yerden kırılmış olması ilginç görünebilir ama bu tamamen inşaat tekniğiyle ilintili bir durumdur; çünkü sütunlar birbiri üstüne yerleştirilen kaskalarla inşa ediliyordu.

Öğrenci: ..... olmalı [Duyulmuyor].

Profesör Diana E. E. Kleiner: Evet, kesinlikle. Size bazilikanın sağ duvarının bir başka resmini göstereyim. Buradaki sütunların çok düzenli olduğunu görüyorsunuz. Şurada duran genç bir hanım var, onu ölçek olarak kullanabiliriz. Bu hanım sütunun sadece burasına geliyor, yani sütunların antik dönemdeki boyutunun ne kadar devasa olduğunu anlayabilirsiniz. Tribunaya en yakın konumdaki şu iki sütuna bakarsanız, bunların İon başlığı taşıdığını göreceksiniz. Bu birinci katta İon başlığı kullanıldığını söylememiz için yeterli kanıt. Burada iki kat var, iki katta da sütunlar var. Alt kattaki sütunlar İon başlığı taşıyor, gördüğünüz gibi bunlar duvara bitişik sütunlar. Burada dediğim gibi, ikinci bir kat olduğunu biliyoruz ve bu kattaki sütunların ise Korinth başlıklı olduğunu tahmin ediyoruz.

Bu bazilikanın 120 yılında inşa edildiğindeki olası durumunu gösteren bir görünüm. Burada tribunayı görüyorsunuz; tribunaya doğru bakıyoruz. İki katlı bir yapı, her ikisinde de Korinth düzeni kullanılmış, yüksek podyumlu. Siyah renkle gösterilmiş bu sütunlar, öndeki alanı iki yan nefe ayıran sütunlar. Burada katları çok net bir şekilde görebilirsiniz; alt kat ve üst kat. Üst kata çıkıp yürünebilirdi. Birinci katta İon, üst katta daha küçük boyda Korinth sütunları var. Daha geç dönem bazilika mimarisinde görülen ve bu nedenle mimari gelişim açısından önemli bir noktayı belirtmek isterim: Pompeii Bazilikası'nda; bu erken dönem bazilika örneğinde tepe penceresi adı verilen pencere yok. Tepe penceresi nedir? Bu dışarıya açılan, içeriye ışık girmesini sağlayan bir dizi penceredir. Bu bazilikanın tepe pencereleri yok. Yani Samnitler zamanında en parlak dönemini yaşarken yapı karanlıktaydı. Bu tepe pencerelerinin geç dönem Roma bazilikalarında kullanıldığını göreceğiz.

4. Bölüm. Pompeii'in Eğlence Mahallesi: Anfityatro, Tiyatro ve Konser Salonu [00:30:33]

Hiç kuşkusuz, Pompeii'in en önemli, herkesin görmeye can attığı yapılarından biri – Hiç Pompeii'ye gitmediyseniz bilin, diye söylüyorum, bu, şehirdeki diğer yapıların biraz uzağında kalıyor, ama kesinlikle görülmesi gereken bir yapı. En azından bir arkadaşınız bana Roma ve Pompeii'e yapacağı bir geziden söz etti, bu nedenle söylüyorum, Pompeii'ye tam bir gününüzü ayırmanız gerekir, tabii günlerce de gezebilirsiniz, ama sadece forumla ve merkezdeki yapılarla ya da evlerle yetinmek istemiyorsanız, bir tam günü mutlaka ayırmalısınız. İnsanlar yerleşimin eteklerine gitmeyi unutuyor, oysa çok uzak bir mesafe değil, fazla uzun sürmeyen, keyifli bir yürüyüş mesafesinde görülmesi gereken iki yapı var; anfityatro ve Myster'ler Villası. Her ikisi de kesinlikle görülmesi gereken, inanılmaz ama turistlerin çoğunun kez gözden kaçırdığı yapılar.

Bu anfityatronun bir hava fotoğrafı. Anfityatro, M.Ö. 80 yılında Romalıların Pompeii'i kolonileştirmesinden hemen sonra yapımına başlanan çok sayıdaki yapıdan biridir. Şehre yerleştiklerinin ertesi günü gladyatör ve hayvan dövüşlerini seyredecekleri bir anfityatro yapmak için kolları sıvayan eski askerleri bir düşünün! Görmek istedikleri buydu ve bu nedenle makamına layık hiçbir yerel yönetici veya imparator – gerçi M.Ö. 80 yılında imparator yoktu ama– bir şehrin anfityatrosuz olmasına izin vermezdi. Yani bu inşaat işe başlarken verilen ilk emirlerden biriydi. Pompeii Anfityatrosu'nun M.Ö. 80 – 70 yılları arasına tarihlendiğine inanıyoruz. Bu yapı Roma mimarlığı tarihinde, korunagelen ilk taş anfityatro olması bakımından çok önemli bir

yere sahiptir. Roma'daki görkemli Colosseum da dahil bundan sonra inşa edilen tüm anfiteyatrolar bunun gibi bir örneğe dayanmaktadır. Bu, M.Ö. 80 – 70 gibi erken bir tarihte yapılmış bir anfiteyatro tasarım denemesidir.

Bu anfiteyatoyu nasıl inşa ettiler? Öyle görünüyor ki, burada gördüğünüz oval arenayı oluşturmak için ortaya bir çukur kazmışlar. Yani merkez kısmı kazdılar ve oraya arenayı yerleştirdiler. Buradan çıkan toprağı yanlara yığarak, bir tür toprak çanak oluşturdular. Yani burada yaptıkları şey, arena kısmını kazdıktan sonra çıkan toprağı, oturma sıralarını desteklemek üzere dış kısma yığmak ve topraktan bir çanak yapmak olmuştur. Burada doğal bir tepe yoktu ve tepeyi kendileri oluşturmak zorundaydılar. Böylece oluşturdıkları toprak çanağın kenarlarına oturma yerlerini, taş sıraları dizdiler; böylece anfiteyatronun *cavea*'sını yaptılar. Buradaki oturma sıraları da tiyatrodakiler gibi *cavea* olarak isimlendirilir. C-a-v-e-a, *Cavea*, yani anfiteyatrodaki oturma sıraları. Buradaki oturma sıralarında da yine kama biçimli bölümler var. Bunların da adı aynı *cuneus*; c-u-n-e-u-s, *cuneus* tekil, çoğulu *cunei*, c-u-n-e-i yani hepsinden söz edeceksek *cunei* diyoruz. Kama biçimli bölümleri burada net bir şekilde görüyorsunuz.

Girişler ve çıkışlar – iki yanda birer ana giriş yer alıyor. Bunların çok canlı, unutulmaz bir ismi var – Bu giriş-çıkışların adı *vomitoria* yani kelimenin tam manasıyla “kusturucu” yani seyircileri “püskürten” anlamında bir isim verilmiş. Dış halkadan da söz edelim; çanağı destekleyen bu dış halka çok önemlidir. Betondan yapılmış ve gördüğümüz gibi *opus incertum* ile kaplanmış ve tüm yapı betondan bir halkatonoz ile çevrelenmiş. Yani karşımızda yine betondan inşa edilmiş ve *opus incertum* ile kaplanmış bir başka mimarlık eseri var: Pompeii Anfiteyatrosu.

Size Google Earth'den alınmış bir fotoğraf gösteriyorum, yapının oval formunu burada net olarak görebiliyoruz. Sanırım, Pompeii Anfiteyatrosu'nun, burada gördüğümüz gibi, çok iyi durumda korunmuş olan dış cephesini, Palestrina'daki, çok daha erken dönemde inşa edilmiş olan ve yine betondan inşa edilip *opus incertum* ile kaplanmış olan Fortuna Primigenia Kutsal Alanı'ndaki deneme ile kıyaslamak anlamlı olacak. Pompeii Anfiteyatrosu'nun cephesine baktığımızda öncelikle ne kadar iyi korunmuş olduğunu görüyoruz, sonra sıradışı bir merdiven yapısı dikkatimizi çekiyor – birazdan size merdivenlerin yan görüntüsünü de göstereceğim – Merdivenler iki yandan yukarı çıkıyor. Burada altta bir dizi kemer; kemerlerin boyu, rampa eğimiyle uyumlu olması için gittikçe küçülüyor; ortada büyük, yanlara doğru küçülen kemerler yapılmış. Sonra burada da bir dizi kemer var. Bunlara sağır kemer ya

da körkemer diyoruz, gördüğünüz gibi, arkalarında duvar var. Bu kemerlerin içinden geçip anfitiyatroya giremezsiniz. Genel görüntüden de hatırlayacağınız gibi, sadece iki yanda birer tane beşiktonozlu koridor vardı; anfitiyatroya buralardan girilip çıkılıyordu. Ama merdivenlerden çıkıp *cavea*'dan da anfitiyatroya girilebiliyordu. Merdivenlerle en tepeye çıkarak en üst oturma sıralarına ulaşır, oradan da kendi yerinize gidebilirdiniz. Burada körkemer dizisine tekrar bakacak olursak, bunların daha önce bazı başka yapılarda gördüklerimize benzediğini görürüz. Duvarların büyük bir kısmında beton *opus incertum* ile kaplanmıştı; ama kemerleri hem belirginleştirmek hem de sağlamlaştırmak için taş, kama biçimli kesme taş bloklar yani kemer taşları kullanmışlardır.

Burada ilginç olan ve Fortuna Primigenia Kutsal Alanı'nı gündeme getirmemin nedenlerinden biri de, burada yine Romalıların binaya giriş çıkış için seçenekler sunmuş olmasıdır. Yapıya isterseniz beşiktonozlu koridorlardan, isterseniz bu göz alıcı merdivenlerden girebilirsiniz. Bu arada bu merdivenin bir eşi yoktur; Roma mimarlık tarihinde bunun başka bir örneği yok. Yani giriş-çıkış için seçenekleriniz var, ama yine hala önceden belirlenmiş bir güzergahı izlemek zorundasınız. Size birkaç seçenek vermişler, ama bu seçenekler, sizi bariz bir şekilde önceden saptanmış bir düzene yönlendirir; ya buradan merdivenlerle yukarıya çıkarsınız ya da bu iki beşiktonozlu koridordan geçersiniz. Fortuna Primigenia Kutsal Alanı'nda da önce rampalardan çıkıp ardından merkezdeki merdivene gelirsiniz. Burada da çok benzer bir yaklaşım var; insanları belli bir düzen içinde bir yerden bir yere ulaştırmak.

Merdiven özgün bir yapı. Bu, yandan bir görüntüsü, yukarı çıkan basamakları görüyoruz. Eğer oraya giderseniz, her iki yolu da deneyin; aşağıda koridorlardan geçin, merdivenlerden de *cavea*'ya tırmanın, o da çok keyifli. Dediğim gibi, bu merdiven özgün, bir daha benzeri yapılmamış. Pompeii evlerinde korunagelen duvar resimleri bulunmuştur. Bu konuya sömestr içinde geleceğiz, ama bunu size şimdi göstermek istedim; zira bu çok net bir şekilde Pompeii Anfitiyatrosu'nun bir betimlemesidir. Ev Pompeii'de olduğuna göre bu pek de şaşırtıcı değil. *Cavea*'ya giriş için kullanılan basamaklarıyla özgün merdiven yapısını görüyorsunuz. *Cavea* ve Pompeii Anfitiyatrosu'nun genel görüntüsü hakkında bir fikir edinebiliyoruz. Ama burada aynı zamanda çok önemli bir ayrıntı da görüyoruz ve bu resim bu ayrıntının tasvir edildiği yegane yerdir. *Cavea*'nın en üst kısmında bir tente, *velarium* adı verilen bir tente var. Anfitiyatronun tepesinde konsollar üzerine yerleştirilmiş dikmelerle desteklenen bir tente. Tentenin amacı seyircileri olumsuz hava koşullarından

korumaktı. Örneğin yağmur yağdığında tente açılıyor ve oyunları izlemeye gelen seyirciler yağmurdan korunuyordu.

Pompeii Anfitiyatrosu'ndan son bir görüntü. Çanak biçimli arenasıyla ve korunagelen oturma sıralarıyla anfitiyatronun iç yapısı hakkında bir fikir veriyor. İki tarafa yerleştirilmiş beşiktonozlu giriş-çıkışlar, körkemer dizileri, bunların içinden geçiş olmadığını rahatlıkla görebiliyorsunuz. Giriş-çıkış için sadece bu tonozlu koridorlar ve merdivenler kullanılabilir. Ve ilk derste kısaca değindiğim konuya; burada, New Haven'daki Yale Bowl'a tekrar bakalım. Yale Bowl'un tasarımı hiç kuşkusuz, Pompeii Anfitiyatrosu'ndan esinlenmiştir. Hatta Yale Bowl'un inşaatıyla ilgili yayınları araştırdığınız zaman mimarlarının tarihi yapılardan esinlendiğini yazan makaleler bulursunuz. Yani bu benzerlik benim çıkarımım değil, burada model olarak gerçekten Pompeii Anfitiyatrosu kullanılmıştır. Siz de aralarındaki benzerliği görüyorsunuz. Yale Bowl'un havadan çekilmiş fotoğrafına baktığınız zaman gerçekten çanak (bowl) şeklinde ve Pompeii Anfitiyatrosu ile neredeyse aynı formda olduğunu görürsünüz. Bu arada bu fotoğraf, Yale ile Harvard arasında oynanan 100. maç sırasında çekilmiş, gördüğünüz gibi ağzına kadar dolu. Bu iki anfitiyatrosu arasındaki en belirgin fark kapasiteleridir; Pompeii'deki 20,000 kişiliktir. Yale ise 78,000 kişilik kapasiteye sahiptir. Yani deyim yerindeyse, biz onların Pompeii'de yaptıklarından daha büyük bir anfitiyatroya sahibiz.

Anfitiyatrosu'dan Pompeii'nin bir diğer eğlence bölgesine geçmek istiyorum. Bunlar tiyatro ve konser salonu. Bunlardan kısaca söz edeceğim. Burada planlarını görüyoruz; kırmızı olan tiyatro, bilmiyorum sarımsı yeşil gibi olan konser salonu. M.Ö. 80 – 70 yılları arasına tarihlenir, yani bunlar da Romalıların bölgeye hakimiyetinden sonra eklenen yapılar. Şimdi tekrar birkaç terim hatırlayalım. Tiyatroya baktığımızda bunun yarım daire şeklinde olduğunu ya da yarım daire şeklinde bir *cavea*'ya sahip olduğunu görürüz. Kama biçimli *cuneus*'lar yani *cunei*. Orkestranın da yarım daire şeklinde olduğunu görüyoruz; yuvarlak değil. Burada önde sahne binası yani *scena*, s-c-e-n-a ya da daha önce dediğim gibi, *scaenae frons*, yer alıyor, s-c-a-e-n-a-e f-r-o-n-s . Tiyatronun önünde bir açıklık var, burası *porticus*. *Porticus* nedir? *Porticus* iki yanında üstü kapalı sütun dizilerinin bulunduğu dikdörtgen bir alandır. *Porticus* insanların gösterilerin perde arasında gidip vakit geçirebilecekleri bir yer olarak tasarlanmıştır. Kenarlarda küçük mekanlar var, bunların bir kısmı o günkü oyunla ilgili hediyelik gibi şeylerin satıldığı dükkanlar, bir kısmı da yine tiyatrodaki kullanılan donanımların, kostümlerin saklandığı mekanlar olarak kullanılmıştır. Yani *porticus* böyle bir yerdir.

Bu da konser salonu, tiyatronun küçük bir modeli. Yarım daire orkestrasıyla, yine yarım daire şeklinde, *cuneus*'lara ayrılmış *cavea*'sıyla, öndeki sahne binasıyla daha küçük ve daha az gösterişli olmakla beraber, tam olarak aynı biçimde tasarlanmış. Bu ikisi arasındaki en önemli fark – ki, bu sadece Pompeii için değil, tüm Roma mimarlığı için geçerlidir—boyut farkı değildir. Tiyatro her zaman bir konser salonundan çok daha büyüktür. En önemli fark tiyatronun üstünün açık, konser salonunun ise her zaman kapalı olmasıdır. Yapının çatılı ve daha küçük boyutlu olmasının nedeni ise olabildiğince mükemmel bir akustik elde edebilmektir. Bu da en iyi üstü kapalı, küçük mekanlarda başarılabilir.

Tiyatro ve konser salonunun Google Earth'den alınmış, günümüzdeki görüntüsü. Her ikisinin de çok iyi durumda korunmuş olduklarını ve tam planda gördüğümüz biçimde olduklarını görüyorsunuz. Örneğin *porticus* burada. Perde aralarında buraya gelmek çok keyifli olmalıydı. Bu görüntü aynı zamanda bu yapıların şehir dokusu içindeki yerini de görmemize olanak veriyor. Burası büyük bir eğlence merkezi olarak tasarlanmış; ama aynı zamanda kenarlarında evlerin, dükkanların sıralandığı yollara da çok yakın konumda. Yani şehir yaşamının içine gömülü bu eğlence merkezi, ticari ve sosyal yaşamın bir parçası olacak biçimde tasarlanmıştır.

Bu noktaya daha önce değinmiştik; ama kısaca tekrarlamak istiyorum. Pompeii Tiyatrosu gibi Roma tiyatrolarının öncü modeli Yunan tiyatrolarıdır. Ama bazı farklılıklar vardır. Bu Yunanistan'da bulunan, M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen Epidauros Tiyatrosu. Her iki tiyatrodada da taş oturma sıraları, yani *cavea*; her ikisinin de oturma sıralarında kama biçimli bölmeler var. Yunan örneğindeki çok daha basit olsa da, her ikisinin de sahne binası var. Ama en önemli farklar, Yunan tiyatrosunda orkestranın tam daire, Roma tiyatrosunda ise yarım daire biçimli olması ve daha da önemlisi Yunanların tiyatrolarını, Epidauros'daki gibi tepe yamaçlarına, Romalıların ise, Pompeii örneğinde olduğu gibi, beton bir tepe üzerine inşa etmiş olmasıdır.

5. Bölüm. Pompeii'deki Hamam Kompleksleri [00:46:00]

Şimdi çok önemli ve sömestr boyunca birkaç kez geri döneceğimiz bir yapıdan söz etmek istiyorum. Yani bu yapıyı bir yıldız koyun derim. Dediğim gibi, çok önemli ve dersler boyunca, özellikle geç dönem hamam yapılarını incelerken bu yapıya tekrar tekrar değineceğiz. Bu, Pompeii'deki Stabia Hamamı. Hamam M.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenir. M.Ö. 1. yüzyılın 1. Yarısında da yeniden şekillendirilmiştir. Stabia Hamamı Pompeii'deki çok sayıdaki

hamamdan biridir. İlk derste söylediğim gibi, Pompeii'deki evlerde akan su yoktu ve bu nedenle banyo ve günlük işler için suya erişim çok ciddi bir konuydu. Hamamlar, insanların gidip yıkandıkları bir yerdi ama zamanla çok önemli sosyal bir mekana da dönüştü. Gidip arkadaşlarınızla, örneğin saunada zaman geçirmek isteyeceğiniz önemli bir sosyalleşme mekanı haline geldi. Yani hamamlar Pompeii gibi şehirlerin çok önemli bir parçasıydı.

Verdiğim tarihten de anlaşılacağı gibi, Stabia Hamamı çok erken bir örnektir. Samnitler zamanında yapımına başlanmış ilginç özellikleri olan bir yapıdır. Hamam terminolojisinin üzerinden tekrar geçmek istiyorum. Hamamın dışındaki yol boyunca ilerlerseniz, burada dükkan olarak kullanılan bir dizi, pek özelliği olmayan odacıklar görürsünüz. Ama bu dükkanların arasından üç tarafı sütunlarla çevrili geniş, açık bir alana giriş vardır. Burası hamamın *palaestra*'sıdır. *Palaestra* antreman yapılan avludur, etrafında yürüyüş, koşu gibi sportif aktiviteler yapabileceğiniz bir açık alan. Burada çalışıp terledikten sonra, burada gördüğünüz havuza atlayıp serinleyebilirsiniz. Ama bu içinde tur atabileceğiniz bir havuz değil, daha ziyade ıslanıp serinlenecek bir havuzdu. Bu antremanlardan sonra serinlemek için kullanılan küçük havuzun teknik terimi *piscina* veya *natatio*'dur, n-a-t-a-t-i-o.

Asıl hamam bölümünü oluşturan odalar planın, burada gördüğünüz gibi planın kuzey kesimine yerleştirilmiştir. Burada iki grup mekan var; burada altta dört mekanlı bir grup, bu, bu, bu ve bu. Ve yukarıda da benzer sayıda mekanın bulunduğu ikinci bir grup. Bu tip erken dönem Roma hamamlarında kadın ve erkek bölümleri ayrıydı. Ve Hanımlar çok üzgünüm; ama bu gerçeği kabul etmek zorundayız, en azından antik Pompeii'de kadınlar bölümü hiçbir özelliği olmayan, alelade ve erkeklerin bölümünden çok daha küçük bir yerdi. Neyse, çok şükür, hiç olmazsa vardı. Ama dediğim gibi, erkeklere ayrılan bölümden çok daha küçüktü ve hiçbir mimari özelliği yoktu. Tasarımcılar tüm güçlerini erkekler bölümünde bir dizi harika mekan inşa etmek için harcamışlar. Tekrar bakalım, dört mekandan oluşan erkekler bölümünü burada, üstte de kadınlar bölümünü görüyoruz. Sonuç olarak, mimari değeri olan ve bugün söz edeceğimiz mekanlar, burada alttaki erkekler bölümündeki mekanlardır.

Hamamın hem erkekler hem kadınlar bölümünde bulunan dört mekanından, dört ana mekanından biri *apodyterium* yani soyunma odasıdır. Burada alttaki dikdörtgen oda, büyük bir mekan ama herhangi bir mimari özelliği yok. Bu odada özel dolaplar yok; ama banklar vardı. Yani elbiselerini çıkarıp bankaların üzerine bırakıyorlardı. Bu durumda kimsenin gelip özel eşyalarını çalmayacağını ummaktan başka çareniz yoktu. Ya da zengin

biriyse, siz arkadaşlarınızla saunadayken eşyalarınıza göz kulak olması için hamama yanınızda kölenizle gelirdiniz. *Apodyterium*'dan hamamın *tepidarium* bölümüne geçilir. Erkekler bölümünde bile genellikle basit dikdörtgen planlı olan bu mekan, ılık odadır. Burada kendinizi sıcağa alıştırmaya başlarsınız. *Tepidarium*'dan sıcak odaya yani *caldarium*'a geçilir. Burası hamamın saunasıdır. Burada, içinde soğuk su bulunan bir su teknesi vardı, çok sıcakladığınızda gidip burada yüzünüze su çarpabilirdiniz.

Yani *apodyterium*, *tepidarium*, *caldarium*. Ama gerçekten çok ısındığınızda tüm bu yolu geri dönüp bu odaya, *frigidarium*'a yani soğuk odaya gidebilirdiniz. Burası gerçekten serinleyebileceğiniz bir mekandı. Sanırım plana bakarak, mimari açıdan önemli olan iki mekandan birinin, bir ucunda apsis yani kavisli bir bölüm olan *caldarium*, diğerinin de bu, etrafında ışın gibi yayılan yani ışınsal nişleri olan yuvarlak planlı ve göreceğimiz gibi, kubbeli olan *frigidarium* olduğunu söylebilirsiniz. Bu mekana, dediğim gibi kesinlikle bir yıldız, yıldız, yıldız koyun, çünkü bu, derslerde şu ana kadar sözünü ettiğim önemli mekanlardan birisi; hatta belki de en önemlisidir. Bu planın mimari açıdan çok uzun bir geleceği vardır. Burada gördüğümüz plan, en sonunda bir gün karşımıza Pantheon olarak çıkacaktır; etrafında ışınsal nişleri olan, göreceğimiz gibi kubbeli, sadece kubbeli değil; içeriye ışık girmesi için kubbe tavanında bir açıklığı, yani *oculus*'u olan yuvarlak planlı bir yapı.

Hamamları, sıcak odaları nasıl ısıtıyorlardı? *Hypocaust* adı verilen bir sistemle ısıtıyorlardı. H-y-p-o-c-a-u-s-t. *Hypocaust* nasıl bir sistemdi? *Hypocaust* zemine ve duvarların arkasına yerleştirilen terracotta borular aracılığıyla oluşturulan bir ısıtma sistemiydi. Buralardan sıcak hava üfleniyordu, ayrıca burada, Stabia Hamamı'nda çok iyi korunmuş olan örnekte de çok net bir şekilde gördüğümüz gibi, tabanı üstüstü konmuş bir dizi kiremitle, aralarda boşluk bırakarak yükseltmişler, bu boşluklara da madeni mangallar yerleştirmişlerdir. Bu mangalların içinde kor halinde kömür bulunduruyorlardı- ki, tabii ki bu korları canlı tutan köleleler vardı. Bu yöntemle, aynı zamanda üzerindeki taban da yerden ısıtılmış oluyordu. Burada, sözünü ettiğimiz önemli odanın; Stabia Hamamı'nın *frigidarium*'unun günümüzdeki halini görüyorsunuz; Küçük yuvarlak bir mekan. Ortada yuvarlak bir havuzu, çevresinde ışınsal nişleri, kubbeli; kubbesinde içeriye ışık girmesini sağlayan açıklığı, yani *oculus*'u bulunan bir mekan. Boya ve *stucco* kalıntılarını görüyorsunuz. Önce stuccolanmış sonra boyanmış, mavi ve kırmızı renkte boya, olasılıkla burada bir de denizle ilgili bir betimleme var. Bu

mekanın ve tasarımının Roma mimarlığının geleceği açısından önemini ne kadar vurgulasam az.

Şimdi size Pompeii'den başka bir hamam yapısı göstermek istiyorum; Bu, Forum Hamamı. Forum Hamamı ilginç bir örnek, çünkü daha geç bir hamam yapısı. Hamam M.Ö. 80 yılına tarihleniyor. Yani bu hamam, Romalılar Pompeii'ye gelip burayı küçük bir Roma yapmaya başladıklarında inşa edilmiştir. Ama gördüğünüz gibi, Samnit Dönemi'ne ait, daha erken Stabia Hamamı'na çok benzer; aynı *palaestra*, yani antreman avlusu, *palaestra* buradaki 2 numara. Bu planda *natatio* yok gibi. Erkekler bölümü burada, 3, 4, 5 ve 6 numaralı mekanlar, buradaki 7, 8, 9, 10 numaralı mekanlar da kadınlar bölümü. Yine kadınlar bölümü kenarda kalmış, mimari özelliği olmayan bir bölüm. Erkekler bölümü burada; buraya *palaestra*'dan veya 1 numaralı kapıdan giriliyordu. Stabia Hamamı'nda gördüğümüz odaları burada da görüyoruz. 3 numarada soyunma odası yani *apodyterium*, *tepidarium* 5 ve *caldarium* 6 numaralı mekanlar. 6 numaradaki *caldarium*'un şekli Stabia Hamamı'nda gördüğümüzle aynı, sonunda bir apsis bulunan dikdörtgen bir mekan ve soğuk su teknesi. Ve tekrar *frigidarium*'a dönebilirsiniz. Bu Pompeii'deki Forum Hamamı'nın *frigidarium*'u. Stabia Hamamı'ndakiyle aynı formda; etrafında ışınal nişleriyle küçük yuvarlak bir oda.

Bu Forum Hamamı'nın *tepidarium*'u. Gördüğünüz gibi, çok iyi durumda korunmuş. Bu mekanda da büyük bir beşiktonoz kullanmış olduklarını görüyorsunuz. Aslında burada görüldüğü kadar geniş değil, ama yine de büyük bir oda. Bu oda ayrıca, bu tip mekanların nasıl bezendiği konusunda da size iyi bir fikir verebilir. Günümüzde, çoğu Roma yapısının orijinal bezemeleri yok olmuştur ki, bu bezemeler çoğu kez çok güzel ve gösterişliydi. Ama burada bir izlenim edinebiliriz. Gördüğünüz gibi, duvar *stucco* ile sıvanmış ve bunun da üstünde yine *stucco*'yla yapılmış *akanthus* çiçekleri üzerinde uçan canlılar, hayvan, insan resimleri, üstte uçan tanrı, tanrıça betimlemeleri var. Resimleri vurgulamak için kırmızı, mavi ve beyaz boya da kullanılmış. Bu görüntü size resimlerin hoşluğu konusunda bir fikir verebilir. Bir de aşağıda şu çok hoş ayrıntı var; bu Atlas figürleri tonozu taşır konumda gösterilmişler. Romalıların buraya sadece yıkanmak için değil; bu keyifli ortamda dostlarıyla birlikte hoş zaman geçirmek için de akın ettiğini hayal edebilirsiniz. Bu Forum Hamamı'ndaki hangi oda?

Öğrenci: *caldarium*.

Profesör Diana E. E. Kleiner: *Caldarium*— çok güzel. Bu, apsisli dikdörtgen planıyla, soğuk su teknesiyle *caldarium*. Ve tavana bakın, ne kadar güzel. Apsis de gördüğünüz gibi yarım kubbeli; bu yarım kubbede de, içeriye ışık girmesini sağlayan yuvarlak bir açıklık yani *oculus* var. Burada kubbelerin yanı sıra yarım kubbelerde de *oculi* kullanımını denediklerini görüyoruz. Tavanda kare ve dikdörtgen açıklıklar da var; bunlar hem mekanı aydınlatmak hem de bir tür hoş ışık oyunları elde etmek için yerleştirilmiş. Yani burada üzerinizde ışık hüzmeleriyle saunanın tadını çıkarabiliyordunuz.

Forum Hamamı'nın *frigidarium*'dan bir çift görüntü. Burada üstte kubbeyi ve kubbedeki *oculus*'u görüyorsunuz. Gördüğünüz gibi, *stucco* bezemelerden bazıları korunmuş durumdadır. Burada da nişleri ve bazı *stucco* bezemeleri görüyorsunuz; kırmızı bir arka plan üzerinde deniz yaratıkları. Bu da *frigidarium*'un restore edilmiş görünümü. Ortada havuzuyla rahatlamak için hoş bir yer. Burada da nişler ve içeri sızan ışık huzmesi ile *oculus* ve kubbe. *Frigidarium*'ların Roma mimarlığının geleceği açısından çok ama çok önemli olduğunu tekrar belirtmek isterim.

Bugün Forum Hamamı'nın bir diğer hoşluğu da burada oturup yemek yiyeceğiniz bir kafeteryanın olması. Tüm günü orada geçirince bir ara bir şeyler de yemek gerekir. Çok bir şey yok gibi görünüyor ama yemekleri fena değil. Öneririm. Size burada kafeteryadan birkaç fotoğraf gösteriyorum.

6. Bölüm: Günlük Yaşam ve Vezüv'ün Patlaması [00:58:28]

Çok hızla, ilk derste de bahsettiğimiz bir konuya değinmek istiyorum. Bugün Pompeii'yi bu kadar ilginç kılan nedenlerden biri de, günlük yaşama dair çok şey anlatıyor olmasıdır. Burada sadece Pompeiililerin değil, genel olarak tüm Romalıların günlük yaşamı hakkında bilgi edinebiliyoruz. Pompeii' de hala çok iyi durumda olan dükkanlar var. Burası bir fırındı. Tahıl tanelerini öğütmek için kullanılan değirmen taşlarının korunduğunu görüyoruz. Burada bir fırın var ve gördüğünüz gibi, modern pizza fırınına çok benziyor. İnanmayacaksınız ama Pompeii'den bir de taşlaşmış ekmeğimiz var. Pompeii ekmeklerinin neye benzediği konusunda fikir sahibiyiz. Üçgen dilimleri ile gayet çarpıcı bir şekilde pizzaya çok benziyor. Pizzanın nereden geldiğini merak ediyorsanız, işte yanıtı. Hep dediğim gibi, Romalıların keşfetmediği şey kalmamış; pizza da bunlardan biri. Bu taşlaşmış ekmeğin buluntusu bize bu fırında ne üretildiğini gösteriyor.

İlk derste Pompeii'deki ayaküstü yemek yenen yerlerden söz etmiştim; tekil olarak *thermopolium* veya çoğulsa *thermopolia*. Bu dükkanlar hızla, ayaküstü birşeyler atıştırabileceğiniz yerlerdi. Bu dükkanlarda, üzerinde yemek koymak için gözler bulunan büyük tezgahlar bulunurdu. Bu gözlere her gün taze sıcak, soğuk yemekler konuyordu, açtığınızda tezgaha gidip o gün ne yemek var diye göz attıktan sonra istediğiniz yemeği alıp yolda yiyebilirdiniz. Romalılar devlet dini olsun, aile kültü olsun dini inançlarını her zaman günlük yaşamlarının bir parçası yapmışlardır. Bu dükkanda bile, ailenin inandığı tanrılara ayrılmış bir kült yeri var.

Pompeii'de şarap dükkanları da var. Bu Pompeii'deki, bugün içinde gezebileceğiniz şarap depolarından birinin görüntüsü. Şaraplar bu büyük amforalarda saklanıyordu. Bugün bu amforalar, Pompeii'i gezerken forumun solunda yer alan depolardan birinde sergileniyor. Ama antik Pompeii'de bir şarap dükkanının raflarında, oenophilia mı denirdi? Yani şarapseverlerin beğenisine sunulan dünyanın çeşitli yerlerinden gelen şarapları hayal edebilirsiniz.

Yollar tabii ki, tüm bu dükkanları birbirine bağlıyordu. Yollar gerçekten çok iyi korunmuştur. Burada size Pompeii'de *cardo* ve *decumanus*'un keşiştiği yerden iki fotoğraf gösteriyorum, burada yolların neye benzediğini çok net bir biçimde görebilirsiniz. Yolların çokgen taş döşemesini, gayet modern görünümlü kaldırımları görüyorsunuz. Burada pek görünmüyor, ama yol boyunca, yağmur suyunu tahliye etmeye yarayan kanallar var. Tüm bunlar gerçekten çok modern görünümlü. Pompeii'deki bu yollar, diğer Roma şehirlerindeki yolların da nasıl olduğuna dair çok iyi fikir veriyor. Yol boyunca, su gereksinimi karşılamak üzere, çeşmeler yapılmış. Bu oldukça mütevazı bir çeşme, burada bereket boynuzu ile tanrıça Ceres'in tasviri var, C-e-r-e-s ve çeşmenin oluşu tanrıçanın ağzından çıkıyor. Romalılar evlerindeki su gereksinimini karşılamak için en yakınlarındaki çeşmelere gidiyorlardı. Bu nedenle Pompeii yollarında yürürken, yol boyunca çok sayıda küçük çeşme görürsünüz.

Ayrıca grafiti (duvar yazısı) de göreceksiniz. Duvarlarında grafiti olmayan bir şehir neye benzerdi? Yakın zamanlarda Roma'ya gidenleriniz varsa, orada çok fazla miktarda grafiti olduğunu bilir. Ama Roma'daki bir grafiti çılgınlığı. Romalılar grafitiye hep çok düşkün olmuşlardır; ama gittikçe çok kötü oluyor, şimdilerde inanılmaz boyutlara varmış durumda. Ama Pompeii'de gayet canlı ve güzel bir grafiti geleneği vardı. Burada bir örneğini görüyorsunuz, camla kaplanmış. Şehirde gezerken orada burada grafiti örnekleriyle karşılaşıyorsunuz. İnsanların evlerinin duvarına haklarından söz eden yazılar

yazmış olduklarını görüyoruz. Grafiti örneklerinin birçoğu politik içerikli; örneğin şöyle bir grafiti okuyabilirsiniz “ Oyunu Barbatius’a, sakallı olana ver, hem bu makama en uygun adamdır, hem de çok yakışıklıdır”. Bu türden duvar yazılarını Pompeii yolları boyunca görebilir, Latinceniz de iyiye okuyabilirsiniz.

Yollarda ayrıca bu büyük taş bloklardan da görürsünüz. Bunlara bakıp “ Aa! ne kadar ilginç, bunlar Vezüv’den gelen volkanik atıklar olmalı” diye düşünen insanlar var. Bunlar tabii ki, Vezüv atığı değil. Bunlar buraya özel olarak oturtulan taşlardır. Bunlar basma taşlarıdır. Romalılar son derece akıllı insanlardı ve yine insanları yağmur sularından korumak üzere bir çözüm üretmişler; şehrin her yanına, genellikle de yolların keşiştiği noktalara bu basma taşlarını yerleştirmişlerdir. Böylece çok şiddetli yağmurlarda kanallar yetersiz kalıp yollarda su birikse bile insanlar bu taşlara basarak, hiç ıslanmadan karşıdan karşıya geçebiliyordu. Bugün bizim şehrimizde bile olsa çok işe yarardı diye düşünüyorum. Yol üzerinde ve basma taşlarının arasında sürekli gelip geçen arabalarının zaman içinde oluşturduğu tekerlek izlerini gayet net olarak görüyorsunuz. Araba sürücüleri tekerlekleri taşlar arasından geçecek şekilde hizalamak zorundaydı. Ama çok zekice bir buluş. Bu taşlar üzerinde yürümek, orada fotoğraf çekmek de çok keyifli. Ailecek ya da Yale’den birileriyle bu taşlar üstünde çekilmiş bir sürü fotoğraf var; ama bu yıl onlardan birini göstermemeye karar verdim.

Ama gerçekten gurur duyduğum başka bir fotoğraf göstereceğim. O da bu. Yıllardır bu şehri derslerimde anlatıyorum ve hep yağmur yağdığında sokakların nasıl olduğunu görmek istemişimdir. Pompeii’e defalarca gittim, ama hiçbir seferinde yağmur yağmadı; geçen sene Haziran ayında yaptığım ziyarete kadar. İşte o gün yarım saat kadar süren şiddetli bir sağanaktan sonra bu fotoğrafı çekmeyi başardım. Yollar su doluyor ama gördüğünüz gibi, bu taşlara basarak hiç ıslanmadan karşıya geçebiliyorsunuz.

Pompeii ya da başka bir şehrin kapısından geçip şehirlerarası yola çıktığımızda neyle karşılaşırız, kısaca söyleyelim. Şehirlerarası yolların çoğu mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Romalılar bu yolları mezarlık olarak kullanmışlardır. Romalıların dini inançlarına göre, yaşayanların şehri ile ölülerin şehri birbirinden ayrı olmalıydı. Bu nedenle de tüm mezar yapıları şehir duvarları dışındaydı. Pompeii’de çok iyi korunmuş iki mezar yolu vardır; Mezarlar Yolu ve burada gördüğünüz, her boy ve tip mezarın bulunduğu Via Nucera, N-u-c-e-r-a. Bu derslerde bunlarla ilgili herhangi bir ayrıntıya girmeyeceğim. Ama Pompeii mezarlarının mimarisi ile ilgilenenleriniz varsa

böyle bir ödev konumuz olacak. Daha sonra Roma'daki bazı mezar yapılarına ayrıntılı olarak değineceğiz; ama şimdi buradaki mezarlara sadece bir göz atacağız. Mezarlar her boyda ve her biçimde olabilir. Buralarda gömülü insanların onura yapılmış çok ilginç mezar yapıları görüyoruz. Örneğin sekili bir mezar var; burada oturup ölen kişiyi, yaşamını, anılarını düşünebilirsiniz. Burası Romalılar zamanında yapılmış çok çeşitli mezar yapısını barındıran, mezar çeşitliliğini gösteren kesinlikle etkileyici, çok etkileyici bir yol.

Dersi, arkeologların ve insan olarak hepimizin derin bir kaygısına değinerek kapatmak istiyorum; Pompeii'deki insanlara ne oldu, son anlarında neler yaşadılar? Arkeologlar Vezüv patladığında Pompeii halkının neler yaşamış olabileceklerini, tam olarak olmasa bile gerçeğe en yakın haliyle anlamışlar ve bu insanların yaşamlarının son anlarının çok canlı bir rekonstrüksiyonunu yapmayı başarmışlardır. Burada şehrin bir canlandırmasını görüyoruz; arkada Vezüv, burası Jupiter Tapınağı ve Apollon Tapınağı ile forum ve forumda toplanmış kalabalık bir insan grubu, dağa bakıp olanları seyrediyorlar. Perdenin sağında da 1980 yılında patlayan St Helens Yanardağının gerçek görüntüsü. Patlamanın şiddetiyle ilgili kıyaslama yapabiliriz; arada pek bir fark yok.

Ama Vezüv'ün aniden patlamadığını biliyoruz, yani ansızın patlayıp şehri küle ve lava boğmadı. Aşama aşama patlama noktasına geldi. Aslında kaçmak için zaman vardı. Pompeiililer olanları görüyordu ve akıllı olanlar şehri terk etti. Ama her doğal felakette olduğu gibi, burada da gözükara olanlar vardı ve bu insanlar evlerine ya da kamu binalarına, bugün gördüğümüz Stabia veya Forum hamamları gibi yerlerde, kalın duvarlar arkasına saklanarak felaketten kaçabileceklerini sandı. Ama ölümcül bir hata yaptılar. Şehirde kaç kişinin kaldığını bilmiyoruz; ama oldukça az oldukları tahmin ediliyor. Bazıları 1000 kadar kişiden söz ediyor. Ama bilmiyoruz. Fakat kalanların çok ciddi bir hata yaptıklarını biliyoruz. Bu insanları öldüren şey aslında ne kül ne de lavdı, çok sıcak olmasına rağmen onları erimiş kül ve lav öldürmedi. Onları öldüren, patlamayla birlikte açığa çıkan zehirli gazlardı; kül ve lav bunların ardından geldi. İnsanlar bu gazlar yüzünden boğularak öldüler.

Öldükten sonra ama çürümeden önce bedenleri kül ve lavdan oluşan koruyucu bir zırhla kaplandı. Arkeologlar gayet akıllıca bir yol izleyerek, kazmalarının ucu kül ve lav tortusu içinde ne zaman bir deliğe isabet etse delikten içeri alçı döktüler, bazen bir şey çıkmadı; ama bazen de insan bedenleri ortaya çıkarıldı. Bunlar orada ölen insanların bedenlerinin gerçek şekliydi. Bugün bu bedenler görülebilir. Size, nafile bir korunma umuduyla

biraraya toplanmış bazı Pompeii kurbanlarının resmini gösteriyorum. Bu adam yüzükoyun yerde yatıyor, belli ki, kendisini şehri boğan gazlardan korumak için yüzünü elleri ile kapatmış. Bir başka insan bedenine, daha doğrusu bedeninin alçı kalıbına ait görüntü; Çömelmiş vaziyette, yine birkaç saniye sonra ölümüne sebep olacak gazlardan korunmak için elleriyle yüzünü korumaya çalışıyor. Bu Pompeii'li pes etmiş, yerde sırt üstü yatıyor, artık bu zavallı adam için bir kurtuluş umudu yok, o da o gün ölmüş. Ve bu adam, kurtulmak için kahramanca çabalıyor, yaşamının son anlarında, olasılıkla ya nefes alabilmek için ya da yanındaki, sevgili ailesinden birine birşeyler fısıldayabilmek için yukarı doğru uzanmaya çalışıyor.

Hatta bir köpek bedeni bile var. Bu hikaye özellikle yürek burkuyor, çünkü köpeğin boynunda zincir bulunmuş. Yani olasılıkla sahibi köpeği zincirle bağladı ve sonra köpeği alacak ya da kaçması için serbest bırakacak fırsatı olmadı ve zavallı köpek öldü. Bugün bedeninin alçı kalıbı var. Pompeii gezisini daha da dokunaklı kılan tüm bu bedenler orada görülebilir. Ben Pompeii'dekilerden başka, antik dönemden hareketli beden buluntusu bilmiyorum. Bunlar yaşananları ölümsüzleştirip, bugün bile acıyı paylaşmamıza neden oluyor. Teşekkür ederim.

[transkript sonu]

[başa dön](#)